

ДЕРЖАВНА

СІМЕЙНА ТА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА:

законодавство, методи та практики

ISSN 2786-6238

DOI 10.58340/2786-6238-2023-1-2(5-6)

Загальнодержавне науково-практичне видання

Засновник: Український державний університет

імені Михайла Драгоманова

Видається чотири рази на рік

1–2 (5–6)

2023

Рік заснування: 2021

Ідентифікатор медіа:

R30-01415

Видавець:

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

Головний редактор:

Ф. К. Іллюк

Адреса редакції:

01001, Україна, м. Київ,
вул. Пирогова, 9

e-mail: mail@dismp.gov.ua

тел.: (050) 280-98-88

МОЛОДІЖНА ПРОСТОРІНЬ МАЙБУТНЬОГО СВІТУ

УДК 316.34

DOI 10.58340/2786-6238-2023-1-2(5-6)-3

Сергій БОЛТІВЕЦЬ,

головний науковий співробітник відділу наукового забезпечення соціального становлення молоді Науково-дослідного центру «Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка» Навчально-наукового інституту права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, доктор психологічних наук, професор
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4432-5272>

Роман ТРАЧ,

повний член Американської психологічної асоціації, Американської асоціації гуманістичної психології, Наукового товариства імені Тараса Шевченка в Америці та Української вільної академії наук у США, доктор філософії з психології (США)

У статті розкривається культурно-психологічний контекст виникнення та збереження індивідуальної неповторності дитинства як показника стійкості особистості в глобальному світі. Представлено загальний культурний та психологічний контекст реалізації прав дітей та молоді в сучасних мультидисциплінарних дослідженнях, включаючи три тематичні дослідження глобалізації – дитячі трудові рухи, міграція дітей і молоді та молодіжні організації навколо зміни клімату. Найважливішим показником можливості такого об'єднання є психічне здоров'я дітей та молоді. Проекція стійкості психологічної культури молодого покоління розкривається у вимірах освітнього середовища та етиці взаємин у процесі здобуття освіти в дошкільних закладах. Важливе місце у формуванні психічної культури людини посідають погляди учнів уже з раннього дитинства. Однією з головних проблем психологічного розвитку людства названо надання пріоритету правам дітей та молоді на власне

екологічне майбутнє. В основу цієї ідеї покладено три основні аргументи: відповідальність попередніх поколінь, збереження повноти світу, справедливість стосунків між поколіннями. У науковий обіг було введено ідею та обґрунтування множинності глобальних світів різних поколінь дітей, яка полягає в тому, що кожне глобальне дитинство має свою психологічну епоху. Індивідуальна неповторність людини, що склалася з дитинства, оголошується цінністю майбутніх століть, так само, як типізація та стандартизація є відображенням людського розвитку, успіхів природничих і технічних наук ХІХ – ХХ століть. Стверджується, що людство досягло певної платформи матеріального добробуту для кожного. Вона більшою чи меншою мірою відображає досягнуті межі пізнання, за якими перебувають індивіди інших індивідуальних самоорганізацій власного психічного, в тому числі психофізіологічного «Я». Розкрито інструментально-раціональну та інтуїтивно-змістовну функції мислення, роль інструментально-раціональної функції мислення в створенні психологічної науки. Замість висновків ставляться запитання, які потребують розв'язання в глобалізованому світі сучасного та майбутнього дитинства.

Ключові слова: індивідуальний опір, глобальний світ, психічне здоров'я дітей та молоді, психічна культура, освітнє середовище, раннє дитинство, психологічний розвиток людства, відповідальність попередніх поколінь, збереження повноцінності світу, справедливість стосунків між поколіннями, психологічні епохи, функції мислення, психологічна наука.

Всепланетні обшири дитинства

Проблема дитячих культурних просторів була висвітлена Джірата Тадессе Джалетою (2019 р.) у дослідженні «Культурні простори маленьких дітей: догляд, ігри та моделі навчання в ранньому дитинстві серед народу Гуджі Ефіопії» (2019 р.), актуальність якої полягає в глобалізованому підході до індивідуальної неповторності культурного контексту дитинства. Автор дослідження доводить важливість «звернення до знань африканських корінних народів про розвиток дітей раннього віку шляхом обговорення культурних просторів догляду, гри та навчання дітей молодшого віку серед народу Гуджі в Ефіопії» [1]. Індивідуалізовані правила поведінки та колективної взаємодії, висвітлені в цьому дослідженні, повністю співвідносяться з ідеєю Джона Уолла (2019 р.), яка виражає ідею глобального громадянства дітей, хоча сам він називає такий термін суперечливим у статті «Теоретизація дитячого глобального громадянства: реконструкціонізм і політика глибокої взаємозалежності». На думку Д. Уолла, глобальне громадянство – це дуже суперечливий термін, який включає безліч конкуруючих неоліберальних, космополітичних і постколоніальних рамок. Більша частина цих дебатів, однак, припускає приховану нормативну дорослість, так само, як і традиційне розуміння громадянства в національних державах. У цій статті стверджується, що розгляд дитячого досвіду через призму досліджень

дитинства або дитячого віку відкриває можливість для більш складних і глибоких теоретизацій глобального громадянства за участі всіх – як дітей, так і дорослих. Зокрема, висувається аргумент, що глобальне громадянство краще розуміти як політику реконструкції, засновану на естетичній практиці взаємозалежної політичної творчості. Ключ полягає в глибокому, а не поверховому розумінні глобальної політичної взаємозалежності як відповіді на потрійний зв'язок бажаного майбутнього дітей: їхню боротьбу за саморозвиток, подолання нормативних виключень і чуйність інших» [2].

Загальнокультурний та психологічний контексти реалізації прав дітей та молоді розкривається Дж. Джозефсоном і Дж. Воллі (2020 р.) у дослідницькій роботі «Розширена інклюзія: теоретизування глобальної справедливості для дітей та молоді» [3], де автори обґрунтовують думку про те, що сучасний досвід дітей та молоді вимагає переосмислення глобальної справедливості навколо нової концепції посиленої інклюзії. Дослідники представляють три тематичні дослідження глобалізації – дитячі трудові рухи, дитячі та молодіжні міграції й молодіжні організації, згуртовані навколо зміни клімату. В кожному з випадків молодь одночасно позбавляється можливостей через свою боротьбу з несправедливістю, що дає їй глибоку глобальну взаємозалежність. Дж. Джозефсон і Дж. Воллі також наводять «нові теоретичні досягнення в глобальній справедливості, які краще реагують на досвід дітей і молоді через дитячу концепцію уповноваженого включення як дітей, так і інших маргіналізованих груп» [3]. Водночас реалізація запропонованих ідей можлива не лише завдяки глобальній потужності, яку надає міжнародна асоціація дітей та молоді. Найважливішим індикатором можливості такого об'єднання є психічне здоров'я підростаючого покоління, збереженню якого присвячено спецвипуск журналу «Глобальні дослідження дитинства», який відкриває стаття В. Коппока (2020 р.) «Психіатричне дитинство» [4]. В ній зроблено важливий висновок про те, що «...системи діагностичної класифікації нестабільні, постійно обговорюються, відображаючи переважаючі ідеологічні, соціокультурні та політичні умови» [4].

Культурна ідентичність дітей та молоді

Проекцією опору майбутньої психологічної культури громадянина будь-якої країни є освітнє середовище та етика взаємовідносин у процесі здобуття освіти в навчальних закладах. Цій проблемі присвячений спеціальний номер журналу «Глобальні дослідження дитинства», який відкривається спеціальним вступним коментарем «Сучасна етична напруга: ситуаційний випадок етичної напруги під час роботи з дітьми і молоддю в освітньому контексті» Емі Макферсон, Данієлла Форстер і Рейчел Бьюкенен (2019 р.) [5]. У цьому контексті згадані автори

використовують термін «освітня етика» як термін для позначення спеціальної галузі ужиткової етики, що охоплює вивчення етичної складності роботи з дітьми та молоддю в різних освітніх середовищах, таких, як школи, ранній догляд за дітьми, цифрові простори, університети, громадські місця та дослідницькі середовища» [5]. Метою цього спеціального випуску є розроблення підходів, які підкреслюють сучасні соціокультурні виміри етичної напруги в шкільному та освітньому контекстах. Ці підходи покликані сформувати соціальні навички та умови для оволодіння дітьми і молоддю психічною культурою взаємин, яка в соціальному контексті реалізується як правова культура громадянина. За задумом авторів, «цей підхід розглядає етичні дилеми як соціальні процеси, які формують і формуються ширшими історичними, політичними, економічними, інституційними та культурними силами» [5]. Ми поділяємо цей підхід, оскільки він розглядає етичні дилеми як соціально-психологічні процеси, що формують етичну культуру дитини та молодої людини, яка в ширшому історичному, політичному, економічному, інституційному та культурному контекстах майбутнього набуває властивостей і значення індивідуального самозбереження власної культурної ідентичності в глобальному світі.

Окремою важливою проблемою, яка залишається майже непомітною в практиці молодіжної роботи та недостатньо дослідженою в теорії, є психологія сприйняття та трансформації мовних значень для себе з метою пошуку та визначення власної індивідуальної ідентичності. Стаття Софії Квіст Ліндхольм та Анетт Вікстрем «Ефекти циклу» (2020 р.), пов'язана з психічним здоров'ям молодих людей: як молоді люди змінюють значення психіатричних концепцій», присвячена одному з травматичних вимірів цієї проблеми [6]. Автори вказаної дослідницької роботи зазначають: «Ми демонструємо, як учасники надали нового значення цим психіатричним ярликам, знецінили та додали їм нюансів і таким чином перетворили їх на культурні категорії, а не на діагностичні категорії» [6].

Так само в континуумі «етика освіти – правова культура» діти та молодь засвоюють власні рефлексії в мовному маркуванні себе. Терміни законів і законодавчих документів сприймаються відповідно: вони нічого не означають для дитини чи підлітка, поки не набудуть індивідуально важливого емоційного значення, пов'язаного з самоідентифікацією. Автори вказують: «... важливою відмінністю, яку тут слід зазначити, є те, що в той час як DSM¹ розширює тривогу та депресію як психіатричні визначення хвороби, молоді люди відокремлюють ці ярлики від патології та застосовують їх як культурні категорії. У цьому сенсі

¹ Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – Діагностичний і статистичний посібник із психічних розладів (Примітка С. Болтівця).

психіатричні ярлики перестають бути категоріями страждань і стають культурними категоріями, застосовними до злетів і падінь життя» [6].

Культурно-психологічний контекст також визначається роздумами маленьких дітей про своє транснаціональне дитинство та досвід міграції, які досліджували Наомі Нірупа Девід та Анна Кілдеррі (2019 р.), а результати цієї роботи представлені в праці «Історія сімейної міграції між поколіннями» [7]. Як зазначають автори, «катализатором дослідження стала (на той час) 6-річна донька N. D., яка запитала: «Мамо, я австралійка?», «Я більшою мірою австралійка, ніж ти?» [7]. Індивідуальний опір дитини, яка ставить такі запитання, розвивається на основі приналежності до певної національності та в рамках національності до тих визначень, «коли «чужий» є «іншим» і наявні чіткі дискурси не/належності» [7].

Дитячий опір заради майбутнього самозбереження

Важливе місце у формуванні індивідуальної опірності² та життєздатності³ людини займають погляди учнів дошкільного віку, розкриті в дослідженні Кіріакоса Деметріу та Зої Нікіфоріду (2019 р.) «Реляційний простір освітніх технологій: погляди учнів раннього віку» [8]. «Розуміння учасників взаємодії між Першим простором (матеріальним простором) і Другим простором (ментальним простором, заснованим на сприйнятті та ставленні) досліджувалося з точки зору Третього простору Сожі, який поєднує в собі Перший і Другий простори» [8], – зазначають автори статті. Формування рольових груп дітей, які різними способами реалізують власну резистентну поведінку, відображено в наступному висновку дослідження: «Наслідки цього дослідження відображають складність освітньої технології в умовах раннього віку, де і Перший, і Другий простори відіграють значну роль і надають можливість реалізувати просторову перспективу того, як практики можуть стати навігаторами, трансформаторами та конструкторами власної технологічної практики і дійсності» [8].

Особливе місце, яке, на нашу думку, є універсальним для визначення різноманіття реакцій людей на вимоги закону, належить дослідженню Елісон Мур «Патологічне уникнення вимог: що і кого патологізують і в чийх інтересах?» (2020 р.) [9]. Автор слушно визначає чотири вектори конфліктів, які дитина змушена долати, якщо дорослі помічають психіатрично описані відмінності в

² Українське поняття «опірність» в англійських джерелах позначається терміном «резистентність» (від лат. *resistentia*) – «опірність», «здатність чинити опір чому-небудь» (примітка С. Болтвіця).

³ Українське поняття «життєздатність» протягом останніх кількох років окремі автори замінюють запозиченим з фізики латинським поняттям пружності – «резильєнтність» від англ. *resilience* – пружність, еластичність, що в латинській етимології *re-silio* означає «скакати назад; відскакувати» та містить також значення «скорочуватись, стискатись», а також юридичне – «відмовлятись». (примітка С. Болтвіця).

ній від інших: «Аутизм і патологізація самозахисту», «Дитинство і патологізація. Компетенції» та «Гендер і патологізація трансгресії» [9]. Ці протиріччя виявляють універсальну тенденцію мовчазного насильства, яке є диктатом упереджень, правил, діагностичних критеріїв, установок і всіх тих перешкод, створених дорослими, які кожна дитина повинна подолати в процесі свого розвитку. Це глобальна проблема всіх епох і народів, яка тисячоліттями розв'язувалася гуманістичними мислителями в масштабі окремих випадків, але не вирішується правовою системою на основі морального розвитку суспільств у масштабі тих мільярдів сучасного населення планети, які нині живуть на ній.

Глобальне право дітей, які приходять у цей світ, на його придатність до життя

Глобальне право дітей, які приходять у цей світ, на його придатність до життя є однією з головних проблем майбутнього психологічного розвитку людства, що полягає в наданні переваги правам дітей та молоді на власне екологічне майбутнє. В основі цієї нашої ідеї лежать три основні аргументи:

– по-перше, нинішнє покоління дорослих несе відповідальність за екологічну обстановку світу, яку воно залишає наступним поколінням нинішніх дітей та молоді;

– по-друге, виходячи з першого аргументу, майбутнє життя сучасних дітей та молоді в менш повноцінному світі ніж той, яким користувалися попередні покоління людей, тобто батьки та діди, є несправедливим;

– і, нарешті, по-третє, реалізація глобальної ідеї сталого розвитку, яка є платформою сучасної діяльності ООН, можлива лише за умови розуміння та відчуття справедливості своїх попередників кожним наступним поколінням жителів планети Земля, які в міру своїх можливостей перенесли турботу про екологічний розвиток нинішнього покоління дітей та молоді у стан, максимально наблизений до реалізації їхнього права на повноцінне життя.

Підтвердженням нашої аргументації є дослідницька тематика сучасних авторів, які вивчають справді важливі проблеми так, ніби екологічний розвиток відбувається поза розвитком людського роду з його спадкоємністю та суперечливістю поколінь дітей, молоді, їхніх батьків, дідів і прадідів, бабусь і прабабусь. Наприклад, важливість порівняння виловів риби в морських екосистемах Африки Джейсона С. Лінка, Рега А. Вотсона, Фабіо Пранові та Сімоне Лібралато (2020 р.) [10] є незаперечною із сучасної точки зору, але не охоплює можливих права на екологічне майбутнє сучасних дітей та молоді, які можуть відрізнитися від тих, що визнаються зараз. З цієї точки зору права дітей та молоді латентно існують у представлених Шейхом Шамімом Хасаном, Лінь Чжень, Гіашуддіном

Міа, Тофаєлем Ахамедом і Абдусом Самі (2020 р.) [11] змінах у землекористуванні, дослідженнях Ребекки Шютте, Ельке Плааса, Хосе Альфонсо Гомеса і Хеми Гусмана (2020 р.) [12] прибутковості боротьби з ерозією за допомогою покривних культур у європейських виноградниках з урахуванням екологічних витрат, дослідженні Віллема А. Лендмана, Невілла Свейда, Ньякалло Маседі та Нобору Мінакава (2020 р.) [13] розробки та розумного застосування кліматичних прогнозів сезонної малярії в провінції Лімпопо в Південній Африці, а також представленої Юньцзе Вей і Лінь Чженем (2020 р.) [14] динаміки поголів'я худоби та факторів її впливу на Монгольському плато й багатьох інших.

Але якщо причини конфліктів домашньої худоби та диких травоядних тварин в альпійській екосистемі плато Чанг Тан безумовно заслуговують на увагу дослідників Зенгран Сю, Зіцянй Вей та Мінмін Джіна (2020 р.) [15], то чому права дітей та молоді залишаються поза увагою й визнанням у їхньому ще не до кінця усвідомленому праві на власний унікальний екологічний розвиток, а отже, й праві на індивідуальний опір небезпекам і шкідливостям глобального світу, що призводить до конфлікту поколінь?

Множинність глобальних світів дитинства

Множинність глобальних світів різних поколінь дітей полягає в тому, що кожне глобальне дитинство має свою психологічну епоху. Ми виходимо з того, що дитинство і діти, як і всі люди, є невід'ємною частиною природи, а найчастіше рушійною силою екологічних перетворень. Глобальна економічна депресія 20-30-х років ХХ століття в різних частинах глобального світу у своїх крайніх формах, наприклад, в Україні, призвела до голодоморів 1921 – 1923, 1932 – 1933, 1946 – 1947 років, організованих керівництва тодішнього СРСР, в результаті чого за різними даними було знищено близько 30 мільйонів людей, третину з яких становили діти, які найчастіше ставали об'єктами поїдання власними матерями.

Закінчення Другої світової війни призвело до масової появи «дітей війни», які вижили на територіях воєнних дій чи виснажених війною районах воюючих держав – на все життя травмованих втратою рідних, вихованих дисгармонійно, часто фізично покалічених. Епоха випробувань ядерної зброї ядерними державами, що почалася в другій половині 1940-х років, призвела до глобального феномену дитячої акселерації, про який сьогодні майже ніхто не згадує, але пам'ятає про нього.

Епоха відчуження дітей з різних континентів протягом усієї епохи «холодної війни» між вільним світом і тоталітарним світом табору прокомуністичних сателітів під егідою колишнього СРСР яскраво розкрилася в 60-80-х роках ХХ століття. Епоха віртуального занурення дітей в ігровий світ електронних реалій

інтернету 90-х – 20-х років XXI століття та їх відчуження від живої природи, яка найглибше охопила не тільки найбільш технологічно розвинені країни, але й породила інерцію всіх інших, в яких дитинство занурюється у відчуження від реального світу в намальований світ під назвою «інтернет-залежність».

Епоха соціального дистанціювання та відчуження 2019-го і наступних років, викликана поглядом людини на кожну іншу як на об'єкт, що загрожує продовженню життя, тобто об'єкт, який не тільки не сприяє збереженню та спільному вдосконаленню, але є й реальною загрозою його припинення, насамперед через інфекцію. Тенденція глобалізації як спільного майбутнього, що починається з дитинства, зазнала катастрофи, оскільки від очікування глобальних вигод перетворилася на очікування індивідуального знищення. Разом із соціальним відчуженням ця епоха породила й власні надії, відмінні від тих, які несла доба глобалізації.

Глобальне уявлення про майбутній розквіт, загальне благоденство і щастя, заради досягнення якого й була інспірована ідея глобалізації як привабливого майбутнього всіх дітей та молоді світу, постало перед реальністю вбивства, поранення й депортації українських дітей у ході війни російської федерації проти України. Зокрема, станом на 31 липня 2023 року Офіс Генерального прокурора України повідомив про загибель 498-ми дітей, поранення різного ступеня тяжкості 1 081 дитини, зникнення 1 037 дітей, депортацію до російської федерації 19 546 дітей, з яких вдалося повернути тільки 386⁴ або 1,97 % від їх загальної кількості. Втілення ідеї всесвітнього панування на всіх континентах планети, властива гібридному населенню будь-якого поліетнічного утворення імперського типу, фізично позбавила мільйони українських дітей та молоді майбутнього та спотворила його за українською етнічною ознакою – належністю їх до Українського народу й України в цілому. Проголошений російський намір «денацифікації», а отже, знищення Української нації шляхом її «демлітаризації» – подолання опірності, здатності до опору з метою збереження свого життя, в особливий спосіб торкнулося дитячої частини населення України.

На поверхню глобальної свідомості зі стану політичного, воєнного, соціального, психологічного гноблення вириває очікування справедливості в побудові співіснуванні рас, знищених у минулому за допомогою кількісних, географічних, технологічних та інших переваг, а не шляхом втілення права на життя всіх людей, незалежно від етнічної приналежності та істотних засобів існування – власної мови, природного звичаю, що включає визнання й пошану до своїх предків, та самоусвідомлення себе як члена етнічної спільноти, рівного з іншими спільнотами в праві на життя й користування зазначеними можливостями.

⁴ Офіс Генерального прокурора України: URL: https://t.me/pgov_gov_ua/15014

Порушення рівноваги в глобальному світі всіх живих істот негайно покликає до життя природні сили, можливості яких здатні відновити втрачену справедливість у співіснуванні різних способів природної реалізації індивідуального «Я» у вимірах природних спільнот, якими є родини, роди, етноси, нації та раси.

Глобальною, як і в попередні століття, залишається лише тенденція глобальної експансії в потребі репрезентувати себе в глобальному світі – як індивідуально, так і через свої спільноти – сім'ї, роди, етноси, нації та раси. Головним засобом, як й у відомих нам попередніх тисячоліттях історії, залишатиметься обмін як індивідуальними, так і груповими можливостями, силою як енергією, яка потрібна індивідам і названим спільнотам для самозбереження; продуктами, необхідними для життя, що включає зростання інтенсивності обміну продуктами знань та інформації, характерного для останнього часу.

Індивідуальність дитини в глобальному світі

Основні погляди на індивідуальність дитини і будь-якої людини в більш ніж семимільярдному світі ми можемо втілити в тому, що навіть серед близнюків не буває двох абсолютно однакових організмів. Це наше твердження ґрунтується на тому факті, що пошуки цієї ідентичності протягом останніх століть справді забезпечили науку аргументами подібності, але не конгруентності. Більше того, людське знання, інструментом якого є те, що людство вкладає в поняття науки, розширюється й розширюватиметься від покоління до покоління, але, на нашу думку, воно ніколи не зможе охопити власною свідомістю Всесвіт, виміри з яких дорівнюють нескінченності.

Виходячи з цього, ми висловлюємо свою думку про нескінченність людської індивідуальності, яка набуває своєї неповторності в дитинстві, або, зазнавши депривації й отримавши довічну травму, існує в прихованій формі протягом усього життя людини чи гине, обравши захисну, тому безпечну, форму в стосунках з іншими людьми. Дитинство – це саме той період, протягом якого формується не індивідуальність, а форми її безпечної репрезентації в глобальному світі людей. Серед незліченної кількості прав дитини, які, на наш погляд, усі важливі, а їх перелік нескінченний, як природа Всесвіту, вважаємо за доцільне виділити глобальне право всіх дітей світу і кожної дитини зокрема, вільно виражати власну індивідуальність. Більше того, уявлення про глобальну індивідуальність дитини має набути глобального втілення й воно його набуде.

Індивідуальна неповторність людини, що склалася з дитинства, стане цінністю майбутніх століть, так само, як типізація і стандартизація є відображенням людського розвитку, успіхів природничих і технічних наук минулих XIX – XX століть. Людство досягло певної платформи матеріального благополуччя

для всіх, яка більшою чи меншою мірою відображає досягнуті межі пізнання, за якими перебувають індивіди інших індивідуальних самоорганізацій та індивідуального опору тенденціям уніфікації, а отже, знищення власних психічних «Я».

Чому виникає мислення?

Людська дитина мусить ще довгі роки вчитися й бути залежною від батьків, у порівнянні з тим же курчам, яке вже від першої хвилини свого життя може дзьобати зерна, пити воду та поводитися як курка. Через брак природжених видів поведінки в людини в перебігу еволюції виникло мислення, яке служить її самозбереженню й розвитку.

Проте, починаючи з другої половини XIX ст., попри весь прогрес техніки та похідне від неї підвищення життєвого комфорту, в західних країнах стало відчутно, що душевне життя людини стає все убогішим. Дві світові війни XX століття знищили понад 150 мільйонів осіб, з яких близько третини – жертви тоталітарного російського режиму. Український голодомор забрав життя близько 7 – 10 мільйонів, загибель європейських євреїв у нацистських таборих смерті, близько 6 мільйонів, а менші за чисельністю, але не за жорстокістю, геноциди, такі, як вірменський, камбоджійський, югославський і в сучасних державах Африки та багато інших досі мало представлені в глобальному усвідомленні людства. Але перша чверть XXI століття демонструє виверження нелюдської жорстокості монголоїдів та їхніх сателітів у зазіханні на знищення всіх народів світу, розпочинаючи з європеїдів, шляхом збройного просування на Європу вже не вперше за минуле тисячоліття. Як завжди, першою на цій межі побутування монголоїдів і європеїдів постає Україна.

Наслідки раціоналізму, який є результатом сучасного панівного мислення, продукують однобічне, а тому неповне, сприймання світу. Треба підкреслити, що тут не йдеться про різні фізичні апарати чи системи, але про спосіб мислення, який творить ці апарати і системи. Дані системи мають бути якнайбільш доцільними, тобто раціональними та ефективними.

Головна мета такого способу мислення – зробити світ зрозумілим і придатним до управління. Людина цього типу мислення дивиться на нього холодно, твердо, без пристрастей і захоплення. Її цікавить лише те, як використати світ для своїх потреб та успіху в житті. Недарма ж декілька поколінь дітей та молоді виростає й калічиться звабою успіху, зворотну частину якого не прийнято виставляти напоказ.

Держава є системою (апаратом), який поєднує в собі та регулює сфери політики, економіки, культури, науки, освіти тощо, в якій людина виконує певні функції, а отже, більшою чи меншою мірою є апаратником, деталлю, частиною

великої системи, за яку вона не може відповідати в цілому, але може втрачати відповідальність за свою діяльність. Водночас технологія пропаганди і масової культури сприяє не індивідуалізації, а типізації дітей, які в дорослому віці легко перетворюються в безповідальну масу. Засобом типізації в роботі психологів виступають тести – зіставлення психічних властивостей великих мас людей між собою з метою добору найбільш соціально вигідних, а тому схвалюваних.

Атрофія серця нині відроджується з новою силою в катуваннях і вбивствах озброєними росіянами українських дітей і дорослих. Люди старшого віку визнають, що російська жорстокість і ненависть до українців, України вже давно перевершила нацистську, яка була представлена в окупованій під час Другої світової війни різними народами Німеччини і країн-союзників Третього Райху – німцями, угорцями, австрійцями, італійцями, словаками і так далі.

Так само, як анатомічну будову й фізіологічне функціонування людського організму становить її двоїна, представлена в міжпівкульній взаємодії головного мозку, людське мислення охоплює інструментально-раціональну та інтуїтивно-змістовну функції. Якщо інструментально-раціональна функція мислення шукає такі цінності, як самозбереження, самозабезпечення, влада і престиж, то інтуїтивно-змістовна функція здійснює пошук відповіді на питання: «Для чого я живу?». У цій функції мислення ми не прагнемо контролювати природу чи суспільство, радше сприймаємо той факт, що світ є і що в ньому існують люди, та намагаємося збагнути суть добра, краси і правди. Можна сказати ще по-іншому, а саме, що буттєві цінності є трансперсональними, понад-особистісними, що вони знаходять вияв у любові, доброзичливості, в продуктивній і творчій праці задля добра суспільства. Продуктами інтуїтивно-змістовної функції мислення є також мистецтво та філософські й релігійні шукання. Проблема в тому, що інструментально-раціональна функція мислення стала домінантною в майже всіх сферах життя, а тому живемо в новому для нас технологічному світі, в якому панує інструментально-раціональна диктатура мислення. Це було б неможливо, якби до її творення, підтримання й використання як способу життя не були причетні всі покоління людей, починаючи з раннього дитинства, адже діти найперші засвоюють усі технологічні устрої, як тільки вони з'являються у вжитку. Людина чим старша, тим їй важче доводиться наздоганяти технологічний розвій дитинства.

Чому інструментально-раціональна функція мислення створила психологічну науку?

Інструментально-раціональна функція мислення була активною в народженні модерної психології як самостійної наукової дисципліни. Її заснував німецький

філософ і психолог Вільгельм Вундт, коли створив при Лейпцізькому університеті в 1879 р. першу в світі психологічну лабораторію. За його прикладом пішли й інші університети Західного світу. Знаменним є те, що головний твір Вундта має назву «Основи фізіологічної психології». Однак дослідники звертають увагу на те, що інструментальні експерименти проводили й українські психологи, зокрема І. О. Сікорський, який у 1878 розпочав експериментальне дослідження в галузі дитячої й педагогічної психології, вивчаючи явища втоми при розумовій праці в дітей шкільного віку. Такі слова, як «лабораторія» та «фізіологічна психологія» вказують на інструментально-раціональну основу духу нової науки: вона орієнтувалася на природознавчі науки й прийняла їхні досліджувальні методи. Йдучи за тим самим загальним духом, усі відділи Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України названі «лабораторіями», хоча вони аж ніяк не подібні до лабораторій природознавчих наук.

Американські психологи свого часу захопилися вимірюванням того, що французькі психологи назвали «intelligence» – вони переклали французький тест на англійську мову, пристосували його статистично до американських дітей (стандартизували) і з великим ентузіазмом почали досліджувати дітей із середнім та понадсереднім IQ. Американський IQ тест вийшов в 1916 році під назвою «Стенфорд-Біне тест». Деякі американці називали дітей із IQ 140 і вищим «геніальними дітьми».

Виникло питання: що це таке «intelligence», що ми її вимірюємо? Українці, намагаючись зрозуміти сутність цього, переклали згаданий термін як «інтелект». Натомість американські психологи докладали значних зусиль, щоб знайти хоч якусь одну дефініцію, яка могла б пояснити, що це таке «intelligence». Пропонували різні визначення, такі, як здатність засвоювати інформацію, або здатність навчатися з досвіду, або здатність пристосовуватися до обставин, здатність розуміти, логічно думати, і ніяк не могли прийняти якусь одну дефініцію. На нашу думку, слід поглянути на це питання з мовної точки зору: як вживаються різні поняття-прикметники, щоб назвати певну рису характеру (особистості) – це її інтелігентність (розумовість), чи якась інша характеристика?

Поняття «intelligent» у французькій, німецькій та англійській мовах є поняттям результативним – говоримо, наприклад, що якийсь високопосадовець має «інтелігентну» секретарку, яка робить багато роботи за нього. Натомість німецький психолог В. Келлер, експериментуючи з шимпанзе, назвав його «інтелігентним», коли той зумів успішно розв'язати нову для нього ситуацію. Отже, поняття IQ є результативним поняттям: який бал досягнула дитина в результаті її тестування. Секретарка, мавпа і дитина – всі вони є «інтелігентними» в розумінні якогось досягнення, результату, однак душевні процеси в кожній з них різні. Американські

психологи не могли погодитися на дефініцію інтелігентності тому, що шукали в понятті «intelligence» якийсь спільний душевний процес, вони підходили до цього поняття так, наче б воно було суттєвим, а отже, – результативним.

В українській мові справа ускладнюється ще й тим, що тут термін «intelligence tests» переклали як «тести інтелекту», хоча слово «інтелект» має зовсім інше значення не лише в трьох західних мовах (англійська, французька, німецька), але й в українській мові. Можна назвати мавпу інтелігентною (німецькою мовою), але аж ніяк «інтелектуальною» в українській. Гадаю, що український термін «кмітливість» найліпше окреслює те, що західні психологи окреслюють терміном «intelligence».

Починаючи з 1916 р., коли вийшла перша американська версія IQ тесту, тести вживалися й надуживалися тривалий період. З'явилася версія тесту для дорослих – «Wechsler Adult Intelligence Scale», і в США однією з головних характеристик особи вважався її IQ бал.

Гадаю, що IQ тести є корисними для ідентифікації розумово відсталих дітей, так, як це первісно мали на увазі французькі психологи Біне і Сімон, однак вони є непридатними для ідентифікації розумово здібніших дітей та дорослих. Важливу роль в американській психології грає різноманітне тестування, яке дозволяє оцінити не лише людські здібності, але й риси характеру, нормального чи психічно хворого. Хоча ті тести не завжди дають кількісні результати, тим не менше вони корисні для різних потреб.

У США академічна психологія, за винятком Вільяма Джеймса, від самого початку пішла природничо-науковим шляхом, тобто шляхом, який прокладає інструментально-раціональна функція мисленням. Експериментальні дослідження умовних рефлексів І. П. Павловим мали великий вплив на засловника біхевіоризму Дж. Б. Вотсона, за теорією якого предметом вивчення в психології може бути лише поведінка людей і тварин, а не психіка чи душевне життя людини, бо їх неможливо об'єктивно (тобто ззовні) спостерігати. Традицію біхевіоризму продовжував Б. Ф. Скіннер, багатолітний професор психології в престижному Гарвардському університеті. Він проводив експериментальні дослідження поведінки лабораторних пацюків та голубів, вживаючи трохи складніші принципи оперантного обумовлення, проте не вагався поаянювати поведінку людей тими самими принципами своєї біхевіористичної психології.

Хоча не всі американські психологи того періоду були згодні з біхевіористичними теоріями, однак більшість із них вважала, що всі людські проблеми можна й треба досліджувати експериментальними методами, і що експериментальна психологія є прототипом наукової психології. Таку науку можна назвати сцієнтистською. Хоча вона й принесла цікаві та корисні речі, багато експериментів

були незначними і тривіальними. Популярний американський часопис «Ріyder Дайджест» подав на цю тему таку дефініцію психології: «Психологія – це наука, яка пояснює нам складною термінологією загальновідомі речі».

У другій половині ХХ-го століття в американській академічній психології на зміну біхевіоризму приходять когнітивна психологія. Прихильники називають її «ною наукою про психіку людини» і визначають як науковий аналіз психічних процесів і структур, потрібний для розуміння поведінки. Таким чином психіка, яку біхевіоризм викинув із психологічної науки, триумфально повернулася на поле психологічних теорій та досліджень.

Сталося це під впливом збігу обставин у різних ділянках. Ідеться передусім: про вивчення психоневрологами поведінки та розумових здібностей осіб, що зазнали мозкових травм, та осіб, які пережили хвороби головного мозку; про розвиток комп'ютерної науки в напрямі моделювання людського інтелекту як апарату обробки інформації (information processing).

Згідно з останнім підходом, інформація надходить до нас через наші органи відчуття, інтелект її сприймає, обробляє й кладе в пам'ять, щоб у відповідний час та за відповідних обставин перенести на терен мовлення і поведінки. Так комп'ютер став моделлю людського інтелекту. В когнітивній психології людська психіка досліджується майже винятково з точки зору пізнавальних та орієнтаційних здатностей – відчуттів, сприймання, мислення, уяви, пам'яті.

Порівнюючи результати комп'ютерного моделювання з дослідженнями клінічних психологів, а також із даними лабораторних експериментів нейропсихологів, когнітивні психологи намагаються створити теорії функціонування мозку і психіки. Втім читаючи їхні праці, неможливо не зауважити, що слова «мозок» і «психіка» («mind») там часто вживаються як взаємозамінні поняття й що для нейропсихологів вивчення мозкових функцій постає, бодай імпліцитно, одним із найкращих засобів пізнання людської психіки.

Гадаю читачеві ясно, що тут діє винятково інструментально-раціональна функція людського мислення. Когнітивна психологія створює образ майже виключно аудіовізуальної людини-робота, яка має очі та вуха і вміє «мислити», тобто «переробляти інформацію». В такому образі немає мови про рушії душевного життя – інстинкти, прагнення, потяги, хотіння, мрії та пов'язані з ними настрої, емоції і почуття. Немає тут місця й тому, що гуманітарії називають «серцем людини»: усе багатство й складність людського душевного життя, яке ми знаємо з власного досвіду та досвіду мистецтва, художньої літератури, історії людства й із різних гуманітарних наук.

У період між двома світовими війнами число психологів-консультантів у США весь час зростало. Багато з них працювали в психіатричних лікарнях та інших

медичних клініках, а тому отримали назву «клінічних психологів». Спочатку їхня праця полягала в діагностиці пацієнтів за допомогою різних тестів та згодом клінічні психологи почали домагатися права практикувати психотерапію, яку в той час психіатри вважали своєю ексклюзивною територією. Цю боротьбу клінічні психологи виграли й сьогодні психотерапію в США практикують не тільки психологи, а й соціальні працівники та ряд інших фахових консультантів, як наприклад, філософські консультанти.

У своїй роботі клінічні психологи отримували незначну допомогу від академічних експериментальних психологів, а тому використовували підходи психоаналітичних і нео-психоаналітичних теоретиків. На відміну від панівної течії в сучасній західній психології, яка, на думку критичних та радикальних психологів, підтримує суспільний статус-кво, ці психологи хочуть, аби психологічна наука стала засобом до майбутніх змін у суспільстві, які істотно сприяли б суспільній справедливості та особистій самореалізації. Ці психологи ставляться критично до усталених теорій та методологій у вивченні людської поведінки й душевних переживань. Їхні дослідження не відбуваються в ізоляції психологічної лабораторії. Вони зосереджуються на вивченні того, як переживання й поведінка людини і груп залежать від фактів історії, політики, економіки та культури (більше того, значною мірою формуються під впливом тих фактів). У своїх дослідженнях і професійній роботі вони уважно ставляться до проблем етики, влади, ідеології, правди, цінностей та духовності. Цим самим молодіжна просторінь майбутнього світу виникає вже нині у спраглому пошуку людяності, доброзичливості, терплячості і милосердя.

Висновки, втілені в запитаннях для майбутніх відповідей

Замість положень, якими традиційно завершуються наукові пошуки, ми подаємо запитання, які потребують перспективного розв'язання в глобалізованому світі сучасного та майбутнього дитинства. До цих питань, на нашу думку, в першу чергу належать наступні:

1. У чому полягає конфлікт дитини зі світом? Які причини його виникнення? Чи можлива безконфліктність? Яким є числове вираження різних вікових категорій дитинства до загальної кількості людей? Що таке права дитини: вроджені та набуті? Які можливості має дитина для здобуття своїх прав?

2. Які інструменти можна використовувати для вимірювання культурного та психологічного контексту вікових прав дитини? Які перспективи їх розвитку? Наскільки надійними можуть бути вимірювання в інтернеті? Дитинство в інтернеті: представництво інтересів дитини дорослими юридичними особами чи участь дітей? Світ дитини в інтернеті: що прогнозується в майбутньому?

3. Яка динаміка зростання прав дитини та дитинства як періоду життя людини визнана світовою цивілізацією? Чи зрівнюються права дитини з правами дорослої людини?

4. Якими будуть відповіді майбутнього на спраглий пошук нинішніми поколіннями дітей і молоді людяності, доброзичливості, терплячості, милосердя?

Список використаних джерел

1. Jirata Tadesse Jaleta (2019) The cultural spaces of young children: Care, play and learning patterns in early childhood among the Guji people of Ethiopia. *Global Studies of Childhood*, vol. 9, 1: pp. 42–55. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610618817317>

2. Wall J. (2019) Theorizing children's global citizenship: Reconstructionism and the politics of deep interdependence. *Global Studies of Childhood*, vol. 9, 1: pp. 5-17. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610618815484>

3. Josefsson J, Wally J. (2020). Empowered inclusion: theorizing global justice for children and youth. *Globalizations*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14747731.2020.1736853>

4. Coppock V. (2020). Psychiatrised childhoods. *Global Studies of Childhood*. 2020, Vol. 10(1) 3–11. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610620901361>

5. McPherson A., Forster D., Buchanan R. (2019). Situated cases of ethical tensions when working with children and young people in educational contexts. *Global Studies of Childhood*. First Published May 27, 2019 Editorial. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610619845735>

6. Lindholm K.S., Wickström A. (2020) 'Looping effects' related to young people's mental health: How young people transform the meaning of psychiatric concepts. *Global Studies of Childhood*. First Published February 28, 2020 Research Article. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610619890058>

7. David N. N., Kilderry A. (2019). Storying un/belonging in early childhood. *Global Studies of Childhood*. First Published March 15, 2019 Research Article. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610619832893>

8. Demetriou K., Nikiforidou Z. (2019). The relational space of educational technology: Early childhood students' views. . *Global Studies of Childhood*. First Published December 5, 2019 Research Article. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610619881458>

9. Moore A. (2020). Pathological demand avoidance: What and who are being pathologised and in whose interests? . *Global Studies of Childhood*. First Published February 28, 2020 Research Article. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610619890070>

10. Link J., Watson R., Pranovi F., Libralato S. (2020). Comparative production of fisheries yields and ecosystem overfishing in African Large Marine Ecosystems. *Environmental Development*. Available online 19 April 2020, 100529.

11. Hasan S., Zhen L., Miah M., Ahamed T., Samie A. (2020). Impact of land use change on ecosystem services: A review. *Environmental Development*. Available online 19 April 2020, 100527.

12. Schütte R., Plaas E., Gómez J., Guzmán G. (2020). Profitability of erosion control with cover crops in European vineyards under consideration of environmental costs. *Environmental Development*. Available online 19 March 2020, 100521.

13. Landman W., Sweijd N., Masedi N., Minakawa N. (2020). The development and prudent application of climate-based forecasts of seasonal malaria in the Limpopo province in South Africa. *Environmental Development*. Available online 13 March 2020, 100522.

14. Wei Y., Zhen L. (2020). The dynamics of livestock and its influencing factors on the Mongolian Plateau. *Environmental Development*. Available online 10 March 2020, 100518.

15. Xu Z., Wei Z., Jin M. (2020). Causes of domestic livestock–wild herbivore conflicts in the alpine ecosystem of the Chang Tang Plateau. *Environmental Development*. Available online 8 January 2020, 100495.

References

1. Jirata Tadesse Jaleta (2019) The cultural spaces of young children: Care, play and learning patterns in early childhood among the Guji people of Ethiopia. *Global Studies of Childhood*, vol. 9, 1: pp. 42–55. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610618817317>

2. Wall J. (2019) Theorizing children's global citizenship: Reconstructionism and the politics of deep interdependence. *Global Studies of Childhood*, vol. 9, 1: pp. 5-17. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610618815484>

3. Josefsson J, Wally J. (2020). Empowered inclusion: theorizing global justice for children and youth. *Globalizations*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14747731.2020.1736853>

4. Coppock V. (2020). Psychiatrised childhoods. *Global Studies of Childhood*. 2020, Vol. 10(1) 3–11. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610620901361>

5. McPherson A., Forster D., Buchanan R. (2019). Situated cases of ethical tensions when working with children and young people in educational contexts. *Global Studies of Childhood*. First Published May 27, 2019 Editorial. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610619845735>

6. Lindholm K.S., Wickström A. (2020) 'Looping effects' related to young people's mental health: How young people transform the meaning of psychiatric concepts.

Global Studies of Childhood. First Published February 28, 2020 Research Article. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610619890058>

7. David N. N., Kilderry A. (2019). Storying un/belonging in early childhood. *Global Studies of Childhood*. First Published March 15, 2019 Research Article. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610619832893>

8. Demetriou K., Nikiforidou Z. (2019). The relational space of educational technology: Early childhood students' views. . *Global Studies of Childhood*. First Published December 5, 2019 Research Article. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610619881458>

9. Moore A. (2020). Pathological demand avoidance: What and who are being pathologised and in whose interests? . *Global Studies of Childhood*. First Published February 28, 2020 Research Article. URL: <https://doi.org/10.1177/2043610619890070>

10. Link J., Watson R., Pranovi F., Libralato S.(2020). Comparative production of fisheries yields and ecosystem overfishing in African Large Marine Ecosystems. *Environmental Development*. Available online 19 April 2020, 100529.

11. Hasan S., Zhen L., Miah M., Ahamed T., Samie A.(2020). Impact of land use change on ecosystem services: A review. *Environmental Development*. Available online 19 April 2020, 100527.

12. Schütte R., Plaas E., Gómez J., Guzmán G. (2020). Profitability of erosion control with cover crops in European vineyards under consideration of environmental costs. *Environmental Development*. Available online 19 March 2020, 100521.

13. Landman W., Sweijd N., Masedi N., Minakawa N. (2020). The development and prudent application of climate-based forecasts of seasonal malaria in the Limpopo province in South Africa. *Environmental Development*. Available online 13 March 2020, 100522.

14. Wei Y., Zhen L.(2020). The dynamics of livestock and its influencing factors on the Mongolian Plateau. *Environmental Development*. Available online 10 March 2020, 100518.

15. Xu Z., Wei Z., Jin M. (2020). Causes of domestic livestock–wild herbivore conflicts in the alpine ecosystem of the Chang Tang Plateau. *Environmental Development*. Available online 8 January 2020, 100495.

Sergii BOLTIVETS, Roman TRATCH. Youth space of the future world.

The article reveals the cultural and psychological context of the emergence and preservation of the individual uniqueness of childhood as an indicator of the stability of the individual in the global world. The general cultural and psychological context of the implementation of the rights of children and youth in modern multidisciplinary studies is presented, including three thematic studies of globalization - child labor movements,

migration of children and youth, and youth organizations around climate change. The most important indicator of the possibility of such an association is the mental health of children and youth. The projection of the stability of the psychological culture of children and youth is revealed in the dimensions of the educational environment and the ethics of relationships in the process of obtaining an education in preschool institutions. An important place in the formation of a person's mental culture is occupied by the views of students from early childhood. Giving priority to the rights of children and youth for their own ecological future is called one of the main problems of the psychological development of mankind. This idea is based on three main arguments: the responsibility of previous generations, the preservation of the completeness of the world, and the fairness of intergenerational relations. The idea and justification of the multiplicity of global worlds of different generations of children was introduced into scientific circulation, which consists in the fact that each global childhood has its own psychological era. The individual uniqueness of a person, which has developed since childhood, is declared the value of the future centuries, just as typification and standardization are a reflection of the human development of the successes of the natural and technical sciences of the past 19-20 centuries. It is claimed that humanity has reached a certain platform of material well-being for everyone, which to a greater or lesser extent reflects the achieved limits of cognition, beyond which individuals of other individual self-organizations of their own mental, including psychophysiological, self are. The instrumental-rational and intuitive-content functions of thinking, the role of the instrumental and rational function of thinking in the creation of psychological science. Instead of conclusions, questions are asked that need to be solved in the globalized world of modern and future childhood.

Key words: *individual resistance, global world, mental health of children and youth, mental culture, educational environment, early childhood, psychological development of humanity, responsibility of previous generations, preservation of the fullness of the world, justice of intergenerational relations, psychological epochs, functions of thinking, psychological science.*